

ΜΑΡΟΥΣΙ 2005. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ*

Αβραάμ Αλβέρτος Μενασέ

Ο προβληματισμός που διέπει την παρούσα μελέτη αναπτύσσεται στο πλαίσιο της προετοιμασίας ενός παγκόσμιου αθλητικού γεγονότος και εξετάζει τη θετική ή αρνητική συμβολή των έργων στη βελτίωση της Μητροπόλης. Η έρευνα αναπτύχθηκε σε επίπεδα που θεωρούνται κλειδιά για την επεξεργασία του ζητήματος, στοχεύοντας παράλληλα να προσδιορίσει τα απαραίτητα εργαλεία για την κατανόηση των μεταλλαγών της σύνθετης πραγματικότητας ενός αστικού σχηματισμού. Η μελέτη εξέτασε επίσης εναλλακτικές υποθέσεις για ένα πιθανό μέλλον που βασίστηκαν στην έρευνα των σημερινών τάσεων. Μεθοδολογικά, εξέτασε τις δυνατότητες αξιοποίησης ποιοτικών μεθόδων στο ειδικό πλαίσιο της πολεοδομίας. Οι βασικές δυσκολίες που συναντήσαμε ήταν η έλλειψη μιας συνολικής εικόνας των γεγονότων της περιόδου 1997-2002, η έλλειψη μιας συνολικής εικόνας των έργων που αφορούν το Δήμο Αμαρουσίου την ίδια περίοδο και η έλλειψη ενός συγκεντρωμένου εμπειρικού υλικού των σημερινών τάσεων στο Δήμο. Αυτές οι δυσκολίες απαιτήσαν μια εκτενή βιβλιογραφική διερεύνηση, με παράλληλη έρευνα πεδίου και συνδυασμένη συστηματική ταξινόμηση για την αξιολόγηση του υλικού. Στόχος της μελέτης ήταν επίσης η ανάδειξη ενός περι-

σότερο ουσιαστικού τρόπου προσέγγισης του αστικού φαινομένου, ούτως ώστε να αποκτήσει ο χώρος νοηματική οντότητα ηθικά δύσκολα αποκρύψιμη.

Η διερεύνηση του παρελθόντος

Στη μελέτη ορίσαμε τρία επίπεδα-κλειδιά για την κατανόηση των μεταλλαγών του χώρου. Αυτά είναι: η υλική υπόσταση της πόλης, το κοινωνικό περιεχόμενο και οι οικονομικές δραστηριότητες που διαδραματίζονται σε αυτήν. Πρωταρχικός στόχος ήταν να αποκτηθεί μια ευκρινής ιστορική εικόνα των επιπέδων, δίνοντάς τους χωρικότητα και οριοθετώντας τα στο συγκεκριμένο χώρο που εξετάζεται. Ως χωρικότητα νοείται η έκφραση στο χώρο όσων διαδραματίζονται στην πόλη, αλλά επειδή ο χώρος από όπου αντλούμε τις πληροφορίες βρίσκεται σε πολυεπίπεδη σχέση με τον υπόλοιπο χώρο, ο τελικός στόχος είναι μια πιο διευρυμένη αντίληψη, ως απαραίτητη προϋπόθεση της ερευνητικής εμπειρίας. Εξετάστηκε σε αυτή τη λογική και η δυνατότητα απεικόνισης της μορφολογικής, της κοινωνικής και, τέλος, της οικονομικής χωρικότητας σε θεματικούς χάρτες.¹

α) *Το Μαρούσι στην ιστορία
έως τα τέλη του 19ου αιώνα*

Η συγκεκριμένη περιοχή είχε ταυτιστεί στην αρχαιότητα με ένα περιβάλλον ευρύτερο από το σημερινό. Τα ευρήματα και οι ιστορικές πηγές στοιχειοθετούν την αντίληψη της οργάνωσης του χώρου αποδίδοντας την ιστορική εξέλιξη. Για τον κοινωνικό χώρο εντοπίστηκαν οι κοινωνικές αξίες και οι τελετουργίες της εποχής και κάποιες χωρολειτουργικές ενότητες, ενώ για τον οικονομικό χώρο προσδιορίστηκαν οι χρήσεις γης χωρίς μεγάλες δυνατότητες χωροθέτησης. Τα υλικά στοιχεία της μετέπειτα περιόδου του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας μάς δίνουν και τις περισσότερες πληροφορίες για την προηγούμενη εποχή. Η περιοχή περιέχει ένα μικρό οικισμό περιτριγυρισμένο από διάσπαρτες εκκλησίες στο τοπίο, αλλά ο αρχικός χώρος ταυτοποίησης δεν έ-

* Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Σπουδών, κατεύθυνση Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. Επιβλέπουσα: Μαρία Μαυρίδου.

1. Για την έννοια της χωρικότητας, βλ. Κομνηνός, Ν. (1986), *Θεωρία της αστικότητας. Ι. Κρίση, μητροπολιτική αναδιάθρωση, νέα πολεοδομία*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα· Νικολαΐδου, Ξ. Σ. (1976), *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία του χώρου*, Αθήνα: Δημοσιεύματα Ελληνικής Εταιρείας Φιλοσοφικών Μελετών· και Rossi, A. (1978), *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.

χει συρρικνωθεί. Κατά την Τουρκοκρατία δημιουργούνται οι συνθήκες ένταξης του πληθυσμού στον απελευθερωτικό αγώνα. Από πλευράς οικονομικής διαχείρισης, το έδαφος χωρίζεται σε μεγάλες ιδιοκτησίες, επηρεάζοντας τη μετέπειτα εξέλιξη. Κατά το 19ο αιώνα σχηματίζεται ένας αρχικός πυρήνας κοινωνικά ισόρροπος από τους πρώτους οικιστές, αν και ήταν αγράμματοι και φτωχοί, ο οποίος θα δεχτεί τον επόμενο αιώνα τις σημαντικότερες μεταβολές και προσθέσεις. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα μια σειρά εκσυγχρονισμών εντάσσουν το Μαρούσι στη σύγχρονη του πορεία ανάπτυξης.²

β) Το Μαρούσι κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα έως το 1997, ημερομηνία ανάληψης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004

Στις αρχές του 20ού αιώνα το Μαρούσι, ακόμα μικρό χωριό, ελέγχεται διοικητικά από την Αθήνα. Το καλό κλίμα και η ευκολία σύνδεσης συμβάλλουν στην εγκατάσταση μιας πνευματικής αριστοκρατίας αλλά και λαϊκών στρωμάτων. Μεταπολεμικά, τις δεκαετίες του '50 και του '60, ο χαρακτήρας της περιοχής παραμένει προαστιακός παρά την επέκταση των κατοικημένων περιοχών. Τη δεκαετία του '70 ο πληθυσμός αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς, και ξεκινά η διαφοροποίηση μεταξύ περιοχών κατοικίας, παραδοσιακού κέντρου και υπερτοπικού κέντρου επί της Κηφισίας. Κατά τη δεκαετία του '80 συνε-

χίζεται η μαζική μετεγκατάσταση κατοίκων και επιχειρήσεων από κεντρικές περιοχές της Αθήνας, ανατρέποντας το χαρακτήρα του Δήμου. Κατά τη δεκαετία του '90 γίνεται πια εμφανής η συγκρότηση του υπερτοπικού κέντρου επί της Κηφισίας. Από κοινωνική πλευρά, η πληθυσμιακή εξέλιξη με σχετικά ήπιους ρυθμούς τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα διατηρεί μια σταθερότητα και μια ταξική ισορροπία. Από τη δεκαετία του '50 και μετά οι εξελίξεις στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας έχουν συνέπειες και για το Μαρούσι. Τη δεκαετία του '60 ολοκληρώνεται ο κύκλος εκτεταμένης προαστιοποίησης του Δήμου, διατηρώντας μεγάλα τμήματα φυσικών εκτάσεων. Την επόμενη δεκαετία του '70 μπαίνουν οι βάσεις μαζικής προσέλευσης μικρομεσαίων ομάδων που θα κατοικήσουν τις νεοανεγειρόμενες πολυκατοικίες. Την δεκαετία του '80 ξεκινάει μια κρατική προσπάθεια εξισορρόπησης των προβληματικών καταστάσεων που έχουν εμφανιστεί, αλλά τη δεκαετία του '90 το Μαρούσι εξελίσσεται πια σε ένα αστικό συνεχές της Αθήνας. Από οικονομική πλευρά, κατά το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα οι βασικοί πόροι αντλούνται από τις εργασίες τις σχετικές με τη φιλοξενία των εποχιακών παραθεριστών και από την αργή οικονομική ανάπτυξη. Μεταπολεμικά η κατάσταση αλλάζει ριζικά. Η απότομη αύξηση του πληθυσμού συντελεί στην υπερεκμετάλλευση της γης μέσω της οικοδόμησης, ενώ παράλληλα μια σειρά από διαφορετικές επιχειρήσεις βρίσκουν τους κατάλληλους χώρους εγκατάστασης. Τη δεκαετία του '80 στο Μαρούσι, παράλληλα με την αυξημένη μετεγκατάσταση πληθυσμού, αναπτύσσεται το υπερτοπικό κέντρο επί της Κηφισίας, υποβαθμίζοντας τη σημασία του παραδοσιακού τοπικού κέντρου. Την

επόμενη δεκαετία η περιοχή ακολουθεί την πορεία των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων, τριτογενοποίησης της οικονομίας, και το Μαρούσι αναλαμβάνει ρόλους υπερτοπικής σημασίας, ενώ η χωρίς σχεδιασμό ανάπτυξη του χώρου δημιουργεί δυσλειτουργίες.³

Η εξέταση του παρόντος

Το 1997 επισημοποιείται η διεξαγωγή στην Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, και αυτό το γεγονός θεωρείται ορόσημο μιας αποφασιστικής καμπής στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης. Εξετάζονται οι τρέχουσες δυναμικές στα επίπεδα κλειδιά και οι τρέχοντες μετασχηματισμοί στη δομή του χώρου. Παράλληλα, θεωρήθηκε απαραίτητη η γνώση του γενικότερου πλαισίου μέσα στο οποίο εντάσσεται και η υπό εξέταση περιοχή. Ως κύρια πηγή πληροφόρησης χρησιμοποιήθηκε ο ημερήσιος και ο τοπικός τύπος και ως δευτερεύουσα πηγή οι διάφορες μελέτες για το Δήμο που μας παρέχουν στοιχεία για τις τάσεις που επικρατούν στην περιοχή και για την προγραμματιζόμενη άσκηση πολιτικής γης.

α) Οι γενικότερες εξελίξεις από την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 ως την τελική υλοποίησή τους

Αρχικά επιδιώκεται ένα προσωποκεντρικό σχήμα διαχείρισης της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων. Κατά την πορεία παρουσιάζονται α-

2. Για την ιστορία του Αμαρουσίου, βλ. Γιολδάσης, Κ. (1928), «Αμαρούσιον», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Δ', σ. 169-172· Ζαγιάλης, Χρ. Α. (1976), *Αμαρούσιον (Το αρχαίον Αθμόνον): ιστορική και λαογραφική μελέτη*, Αμαρούσιον: Εκδόσεις «Αμαρουσίας»· Καψάλης, Γ. Δ. (1927), «Αθμόνη», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Β'· και Πολιτόπουλος, Τ. Ε. (1995), *Μαρουσιώτικα: Αθμόνον-Αμαρούσιον-Μαρούσι, Μαρούσι*.

3. Για την ιστορία του Αμαρουσίου τον 20ό αιώνα, βλ. προηγούμενη σημείωση, καθώς επίσης και Δήμος Αμαρουσίου (1985), *Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Αμαρουσίου*· Δήμος Αμαρουσίου (1996), *Μελέτη Αναθεώρησης Εγκεκριμένου Σχεδίου Δήμου Αμαρουσίου, Α' φάση* και Σαρηγιάννης, Γ. Μ. (επιμ.) (1994), *Εκκλησίες και θρησκευτική ζωή στο παλιό Μαρούσι*, Μαρούσι: Εκδόσεις Ιστορικού Λαογραφικού Μουσείου Δήμου Αμαρουσίου.

νταγωνιστικές τάσεις ηγεσίας στο αρχικό σχήμα, υπερβάσεις και αυθαιρεσίες, κενό στην ενημέρωση, προβλήματα οριστικής χωροθέτησης και χρονοδιαγράμματος. Στις αρχές του 2000 εκτιμάται η μικρή πρόοδος της προετοιμασίας, εντοπίζοντας ότι στο διάστημα από το 2002 ως τα μέσα του 2004 θα πρέπει να υλοποιηθεί το 80% του εγχειρήματος. Από την πλευρά του ΥΠΕΧΩΔΕ χαρακτηρίζεται κρίσιμο για την έγκαιρη ολοκλήρωση το ζήτημα της χρηματοδότησης και κατασκευής των έργων από ιδιώτες, αλλά με δημόσιο έλεγχο των λειτουργιών και των χρήσεων που θα αναπτυχθούν, ενώ προτείνεται η διανομή των έργων με γρήγορες διαδικασίες. Η κυβέρνηση τονώνει την οικονομική δραστηριότητα, δίνοντας κίνητρα για συγχωνεύσεις των κατασκευαστικών εταιρειών, ώστε να αναλάβουν οι ιδιώτες τα δημόσια έργα και τις υπηρεσίες. Παράλληλα, μια σειρά γεγονότων αναδεικνύει την ευθύνη των εργολάβων στην υλοποίηση ελαττωματικών έργων και την αναποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού στην αντιμετώπιση επείγοντων καταστάσεων. Για τη διαμόρφωση του μητροπολιτικού χώρου προωθείται η εκτεταμένη αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου της πόλης και η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων. Αμφίβολες είναι όμως οι εξελίξεις όσον αφορά την ανάπλαση στην περιοχή του Ελαιώνα, τη διαμόρφωση του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού σε μητροπολιτικό πάρκο, τη διαμόρφωση του μητροπολιτικού πάρκου στο Γουδί. Η Ολυμπιάδα παρουσιάζεται ως ευκαιρία να αποδείξει η χώρα την ισχυρή ανταγωνιστική θέση και τον σημαντικό οικονομικό της ρόλο. Εντυπωσιακή εξέλιξη σημειώνεται στην οικοδομική δραστηριότητα, με υψηλή συμμετοχή των επιχειρήσεων του κατασκευαστικού κλάδου στο ΑΕΠ της χώ-

ρας. Παρ' όλη την αύξηση των ξένων επενδύσεων, η Αθήνα καταλαμβάνει την τελευταία θέση μεταξύ των ευρωπαϊκών μεγαλοπόλεων στην επιλογή των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων για την εγκατάσταση της έδρας τους. Η κυβέρνηση προωθεί κίνητρα για την ταχύτερη ανάπτυξη της οικονομίας και αναγγέλλει την προετοιμασία εθνικού σχεδίου δράσης με δέσμη μέτρων ενίσχυσης της απασχόλησης και κατά της ανεργίας. Οι οικονομικές επιλογές της κυβέρνησης προδιαγράφονται και από την πορεία σύγκλισης της χώρας προς το ευρώ, εντάσσοντας τη χώρα σε ρυθμούς ανάπτυξης υψηλότερους από τον μέσο κοινοτικό όρο.⁴

β) Το Μαρούσι από την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων ως την υλοποίησή τους

Λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων προωθείται η αναβάθμιση του οδικού δικτύου με έργα που αφορούν τις λεωφόρους που περιβάλλουν ή συνδέουν τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις, ενώ παράλληλα κατασκευάζεται ο οδικός άξονας της Αττικής Οδού, που τέμνει το Δήμο στα δύο. Οι αδόμητες μέχρι τώρα εκτάσεις μπαίνουν σε μια φάση ταχείας πολεοδομικής, και όλη η νοτιοδυτική πλευρά του Δήμου με τις αθλητικές εγκαταστάσεις του ΟΑΚΑ αλλά και οι χώροι που συνορεύουν θα δεχτούν τις σημαντικότερες παρεμβάσεις. Ο Δήμος από την πλευρά του προτείνει έργα αναβάθμισης της εικόνας του δημόσιου χώρου, αξιοποίησης των μεγάλων χώρων πρασίνου, αναπλάσεις πλατειών, πεζοδρομήσεις και έργα εικαστικής

δημιουργίας. Επίσης, προτείνονται έργα ολοκλήρωσης των υποδομών, έργα που αφορούν την κυκλοφορία και τη στάθμευση και έργα για την επέκταση της δημοτικής συγκοινωνίας. Το 1998 ο πληθυσμός του Δήμου πλησιάζει τους 100.000 κατοίκους, ενώ εκτιμούνται τάσεις εγκατάστασης νέων επιχειρήσεων όπως και νέων κατοίκων, λόγω ευνοϊκών συνθηκών που δημιουργούν τα έργα. Από την άλλη, η ποιότητα του περιβάλλοντος έχει επιβαρυνθεί, ενώ παρατηρείται και μείωση των φυσικών στοιχείων λόγω υπερεκμετάλλευσης της γης. Από τους κατοίκους μόνο μια μικρή μερίδα είναι ευαισθητοποιημένη, και αυτή μοιράζεται στο εσωτερικό των πολεοδομικών ενότητων. Αυτή την περίοδο εξακολουθεί η επέκταση του υπερτοπικού κέντρου και η Κηφισίας θεωρείται χώρος εγκατάστασης των μεγαλύτερων ελληνικών και πολυεθνικών εταιρειών. Η κατασκευή του Κέντρου Ηλεκτρονικού Τύπου και του Διεθνούς Κέντρου συμπληρώνουν την έντονη τριτογενοποίηση του οδικού άξονα, ενώ οι αξίες της γης έχουν υπερδιπλασιαστεί, όπως ιδιαίτερα αυξημένες και με ανοδική τάση είναι οι τιμές των διαμερισμάτων.⁵

5. Για τις εξελίξεις στο Δήμο Αμαρουσίου τη χρονική περίοδο 1998-2002 εξετάστηκαν από τον τοπικό Τύπο οι εφημερίδες *Αμαρυσία* (εβδομαδιαία εφημερίδα Αμαρουσίου και βορείων προαστίων), *Αθμόνιο Βήμα* (τοπική εφημερίδα Αμαρουσίου-Μελισσίων-Πενύλης), *Αποψη στο Μαρούσι* (περιοδική επιθεώρηση τοπικού προβληματισμού), *Το Μαρούσι σήμερα* (περιοδική ενημερωτική έκδοση του Δήμου Αμαρουσίου), *Εν Δήμω* (περιοδική έκδοση δημοτικής παράταξης «Κέντρα στον Καιρό»), διαφημιστικό υλικό του Δήμου. Βλ. και «Agenda 21», πρόγραμμα για το Μαρούσι, πηγή: Τμήμα Περιβάλλοντος Δήμου Αμαρουσίου· Ερευνητικό Πρόγραμμα για το ΥΠΕΧΩΔΕ (1997), *Παρόδιες χρήσεις γης στο κύριο οδικό δίκτυο: Μέρος Α. Το πρόβλημα και προκαταρκτικές κατευθύνσεις*· ΕΜΠ, Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών και ερευνητική ομάδα Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας ΕΜΠ (1999), *Ανάλυση προοπτικών του Δήμου Αμαρουσίου στον ορίζοντα του 2000+*, Α' φάση.

4. Για τις γενικότερες εξελίξεις από την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 ως την τελική υλοποίησή τους εξετάστηκαν από τον επίσημο Τύπο της χρονικής περιόδου 1998-2002 κυρίως η *Ελευθεροτυπία* και το *Βήμα*, και κάποια φύλλα των εφημερίδων *Ελεύθερος Τύπος*, *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Αυγή* και *Απογευματινή*.

Υποθέσεις για το μέλλον

Σε αυτή την ενότητα η έρευνα κατευθύνεται στον εντοπισμό των πιθανών επιπτώσεων από τα έργα στην περιοχή. Τα σενάρια που σχηματίζονται ταξινομούνται βάση των επίπεδων κλειδιών. Η ιεράρχηση ακολουθεί και το κριτήριο της σημασίας του κάθε έργου, ενώ η παράλληλη έρευνα πεδίου⁶ στοχεύει στην τοπική αναγνώριση των τάσεων και των επιπτώσεων. Αναγκαία θεωρήθηκε η αντιπαραβολή των επιπτώσεων που εκτιμήθηκαν με τη θεσμοθετημένη ΕΠΕ⁷ και με τα αναπτυξιακά προγράμματα άσκησης πολιτικής γης.

Η πιθανή εξέλιξη του Δήμου Αμαρουσίου ως τον ορίζοντα του 2005. Εκτίμηση των επιπτώσεων στην πολεοδομική ενότητα Ψαλίδι

Η επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής για την έρευνα πεδίου βασίστηκε στη στρατηγική της θέση σε σχέση με τα προβλεπόμενα έργα. Το Ψα-

λίδι είναι μια ανομοιογενής και απομονωμένη περιοχή, και θεσμοθετημένη χρήση είναι η αμιγής κατοικίας. Στο νότιο τμήμα δεν έχει γίνει εφαρμογή του εγκεκριμένου σχεδίου σε μεγάλο ποσοστό, και στερείται βασικών υποδομών. Ο Δήμος, με στόχο το 2004, προτείνει μια ενοποιητική διαδρομή που διασχίζει την ενότητα αναδεικνύοντας δύο κοινόχρηστους χώρους ως πολιτιστικές οάσεις, ενώ παράλληλα προβλέπονται στην περιοχή 17 στο σύνολο έργα. Εκτιμάται ότι με αυτά τα έργα δεν εξασφαλίζεται η επιθυμητή εξέλιξη της πολεοδομικής ενότητας και δεν προβλέπονται οι επιπτώσεις από το νέο σταθμό του ΗΣΑΠ, από τη χωροθέτηση των χωριών Τύπου και Δημοσιογράφων σε συνέχεια των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, όπως και από τη δημιουργία ενός τεράστιου πολεοδομικού κέντρου, και κυρίως από την Αττική Οδό. Η περιοχή είχε μέχρι πρότινος έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, λόγω των ακόμα αδιαμόρφωτων τμημάτων της, με πλεονεκτήματα μικροκλίματος, κατάσταση που θα αλλάξει με την αναμενόμενη αστικοποίηση. Η μείωση της παρουσίας του πρασίνου θα έχει ως συνέπεια την απώλεια ενός σημαντικού στοιχείου ηλιοπροστασίας, δροσισμού και υγρασίας, ενώ η υψηλή εκμετάλλευση των οικοπέδων με μέτωπο την Αττική Οδό θα δημιουργήσει πιθανότατα θερμικές νησίδες. Αντίστοιχη επιβάρυνση αναμένεται στην ατμόσφαιρα λόγω της μεγάλης κυκλοφορίας που θα επιτελείται στον αυτοκινητόδρομο. Εξετάζοντας τις επιπτώσεις στο ακουστικό περιβάλλον, το επίπεδο ηχορύπανσης θα αυξηθεί σημαντικά λόγω του φαινομένου κοιλαδοποίησης. Οι νέες διασυνδέσεις

μέσω γεφυρών πάνω από την Αττική Οδό εξυπηρετούν περισσότερο την κίνηση των τροχοφόρων, ενώ η πιθανή ανάπτυξη της διαμετρώς κυκλοφοριακής ροής θα επιβαρύνει παραπάνω το ατμοσφαιρικό, ακουστικό και αισθητικό περιβάλλον, αλλά και τον κοινωνικό χαρακτήρα του δημόσιου χώρου. Ως πιθανές κοινωνικές επιπτώσεις θα έχουμε την καταστροφή τοπικών κοινωνικών δραστηριοτήτων, αλλαγές στις χρήσεις γης, επιπτώσεις σε κοινωνικές ομάδες οι οποίες παρουσιάζουν μειωμένη προσαρμοστικότητα σε νέες συνθήκες. Αντίστοιχα, η αυξημένη αναζήτηση εγκατάστασης από νέους κατοίκους δεν εξασφαλίζει τη διατήρηση της τωρινής κοινωνικής σύνθεσης, με επακόλουθο τη διάλυση της κοινωνικής συνοχής. Στο επίπεδο της πολιτιστικής κληρονομιάς, τέλος, η εκσκαφή της Αττικής Οδού αποκάλυψε ευρήματα αρχαιολογικής και ιστορικής αξίας, αλλά η λύση που επικράτησε δεν τα αξιοποιεί, σβήνοντας ένα σημαντικό χνάρι της ιστορίας του τόπου. Η απαξίωση του δημόσιου χώρου δεν αντιμετωπίζεται εάν δεν κατανοηθούν όλα τα προβλήματα και οι διαδικασίες που θα ενεργοποιηθούν με την κατασκευή των έργων σε έναν ευρύτερο χώρο. Διαπιστώνεται τελικά μεγάλη διάσταση ανάμεσα στην έννοια της βιωσιμότητας, που προβάλλεται, λεκτικά τουλάχιστον, στα προγράμματα και τους σχεδιασμούς, και την υλοποίηση των έργων, αφού δεν διατηρούνται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και δεν αξιοποιούνται οι διαθέσιμοι πόροι. Η δε ανάπτυξη δεν προσβλέπει στον εξευγενισμό των αντιθέσεων, ούτε σέβεται την ηθική και πνευματική κληρονομιά.

6. Για το ζήτημα της ποιοτικής έρευνας, βλ. Λάζος, Γ. (1998), *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: θεωρία και πράξη*, Αθήνα: Παπαζήσης, Κεφ. 7: «Οι κριτικές θεωρήσεις στην ποιοτική έρευνα», και Mishler, E. G. (1996), *Συνέντευξη έρευνας: νοηματικό πλαίσιο και αφήγημα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

7. Βλ. Παπαδοπούλου, Σ. Ε. (2000), «Μελέτη εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων: ανάλυση, περιεχόμενο, δομή, νομοθεσία, κόστος, αμοιβές», *Κτίριο*, τ. Νοέμβριος-Δεκέμβριος. Παπανδρέου, Κ. (2000), «Ο σχεδιασμός της νέας ελεύθερης Λεωφόρου Ελευσίνιος-Σπάτων», στο *Χρήσεις γης και κυκλοφορία στο κύριο οδικό δίκτυο. Επιπτώσεις στον αστικό χώρο, κείμενα εισηγήσεων*, Αθήνα: ΕΜΠ, σεμινάρια κέντρου συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και Τοπιοτεχνική ΕΠΕ (1993), *Μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων Ε. Λ. Ελευσίνιος - Σταυρού - Α/Δ Σπάτων*, Τμήμα Α. Κ. Κηφισίας - Α/Δ Σπάτων.

Λεωφ. Κηφισίας (έναντι «Atrina») 2004